

VRIJMETSELARIJ EN V.B.

Het weinig gevorderd stadium waarin de 19de eeuwse maçonnieke geschiedschrijving zich momenteel bevindt, heeft tot noodzakelijk gevolg dat aan onderhavig artikel slechts een beperkte draagwijdte toegekend kan worden. Er is gepoogd om via het schaars voorhanden zijnde materiaal een aantal feiten bijeen te brengen die een beeld geven van de relatie tussen de Belgische vrijmetselarij en de pro-Vlaamse en Nederlandse bewegingen. Uiteraard is dit beeld in hoge mate onvolledig en heeft het enkel maar een inleidende functie.

1. DE BETREKKINGEN TUSSEN DE BELGISCHE EN NEDERLANDSE MAÇONNERIE.

Het eerste aspect dat in het kader van de verhouding Vrijmetselarij-V.B. zeker enige aandacht verdient, is de band die er in de 19de eeuw tussen de Nederlandse en Belgische maçonnerie bestaan heeft.

Het ontstaan van deze band kan pas ten tijde van het Koninkrijk der Nederlanden gesitueerd worden. De Belgische maçonnerie, ontstaan in de eerste helft der 18de eeuw, leidde onder het Oostenrijks bewind een geheel eigen bestaan, met een autonome grootmacht, eigen tradities én eigen moeilijkheden. Zo luidden de Edicten van Jozef II, die de vrijmetselarij in onze gewesten praktisch tot een verboden organisatie uitriepen, een toestand van lethargie in, waaruit ze pas door de annexatie bij Frankrijk bevrijd werd. Het Franse regime schakelde ook in onze gewesten de maçonnerie in ter versteviging van zijn positie: de loges werden verenigingen waar de plaatselijke leidende kringen uit administratie, rechtswezen, onderwijs, leger, handel en nijverheid elkaar in een gemoedelijke sfeer konden ontmoeten. Van 1799 tot 1813 werden er niet minder dan 26 nieuwe constitutiebrieven afgeleverd door de Grand Orient de France, de grootmacht waaronder ook de Belgische loges ressorteerden.

De vereniging van onze Zuidelijke gewesten met het Noorden bracht in die toestand weinig fundamentele veranderingen. Ook Willem I vond het voor zijn eigen machtspositie uitstekend dat de leden van het toenmalige establishment via de maçonnieke werkplaatsen regelmatig met elkaar in contact kwamen. Hij beoogde via de Orde ook nog

Prins Frederik door De Stobbelier naar T. Krüger.

een tweede doel: een voedingsbodem te leggen voor het saamhorigheidsgevoel tussen Noord en Zuid. Met het oog op de versnelling van dit toenaaderingsproces viel de keus van de grootmeester dan ook op 's konings jongste zoon, prins Frederik en werd er tegelijkertijd voor een aangepaste structuur gezorgd. Er kwamen twee hoofdbesturen met één grootmeester, bijgestaan door twee vertegenwoordigers. Dat hoofdbestuur droeg in het Zuiden de naam Grande Loge d'Administration des provinces méridionales des Pays-Bas; de in Den Haag gevestigde tegenhanger was de Groot Loge van Bestuur. Samen maakten ze het Groot Oosten der Nederlanden uit. Tot daar de theorie, want het is begrijpelijk dat het niet voldoende was nieuwe structuren te creëren, opdat er van wezenlijke en innige samenwerking sprake zou zijn. De rol die de vrijmetselarij in beide landen had gespeeld, was té verschillend om de samensmelting in een handomdraai te realiseren. In de praktijk werkten beide grootmachten dan ook vrijwel autonoom en van de overkoepelende activiteit van het Groot Oosten viel weinig te bespeuren.

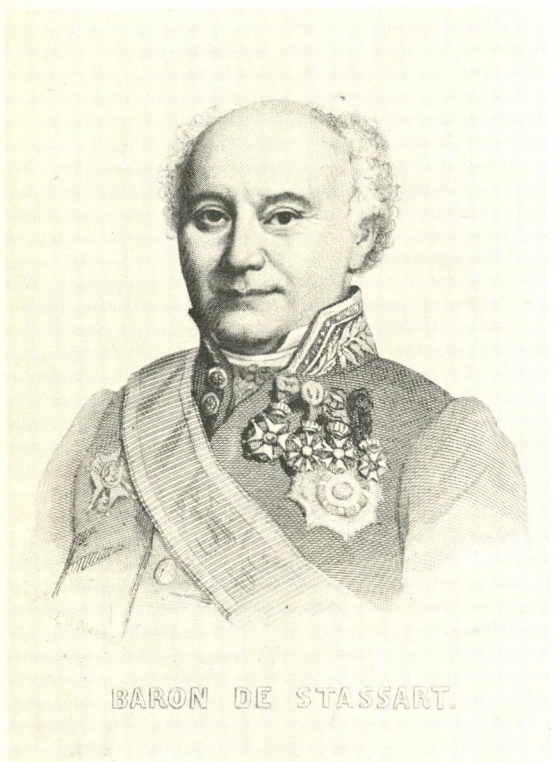
Uit het voorgaande te besluiten dat de Zuidelijke maçonnerie zich vijandig opstelde tegenover het Noorden, zou echter foutief zijn. Kwam het al niet tot een innige samenwerking, zeer relevant zijn toch de blijken van een zekere lotsverbondenheid die men in maçonnieke kringen aanvoelde én van loyauteit ten overstaan van de leden van de koninklijke familie. Beide prinses kregen bijvoorbeeld het erelidmaatschap aangeboden van Belgische loges - b.v. van de Bergense Concorde - en voornamelijk prins Willem legde in het Zuiden heel wat maçonnieke activiteiten aan de dag. Hij werd geïnitieerd in de Brusselse loge l'Espérance, waarvan hij voorzittend meester werd. Antwerpen telde ook een aan het koninklijk huis verknochte loge, Les Amis sincères du Roi et de la Patrie, waarvan generaal Chassé de leiding had. De Luikse maçons stelden zich misschien wel iets kritischer op tegenover de zittende regering, maar ook zij vertroebelden geenszins het algemene beeld van

een Zuidelijke maçonnerie die de Oranjes trouw was. Wel moet in dit harmonisch geheel op één wanklank gewezen worden. De strijd die de grootmeester aanbond tegen de op Franse leest geschoeide ritën en de daarbij horende unificatiepoging werd in de meeste Belgische loges ongunstig ontvangen. In zijn streven om de eenheid te bereiken liep de grootmeester wel wat al te hard van stapel en sorteerde daardoor een averechts effect.

Maar deze innerlijke verdeeldheid op het stuk van de ritus maakte de Belgische loges zeker niet tot opposanten van het regime als zodanig. Integendeel, de Orde heeft geen enkele positieve rol gespeeld in de revolutionaire gebeurtenissen van 1830. Ze telde wel een klein aantal overtuigde verzetslieden onder haar leden - het voorbeeld van A. Gendebien is te bekend om hier niet te noemen - maar op de organisatie zelf hebben ze vóór 1830 weinig vat kunnen krijgen. Revolutionaire impulsen zijn er van de Zuidelijke vrijmetselarij niet uitgegaan.

Het omgekeerde is wel waar: de revolutionaire gebeurtenissen van 1830 hebben op de Orde zelf een onuitwisbaar stempel gedrukt en haar verhouding tot de Nederlandse vrijmetselarij ondervond er natuurlijk de terugslag van.

In het reactiepatroon van de Belgische loges op de revolutie van 1830 zijn een drietal varianten aan te wijzen. Een eerste groep nam categorisch een contrarevolutionair standpunt in. De meerderheid bestond er uit orangisten die ronduit voor hun politieke mening uitkwamen. Het Gentse voorbeeld is in dit verband wel het meest illustratieve. De Gentse loges bleven namelijk trouw aan het Nederlandse Groot Oosten en zijn grootmeester, prins Frederik. Meer zelfs, toen de Belgische maçons in 1835 een eigen grootmeester kregen, de belgicist

BARON DE STASSART.

baron G. de Stassart, besloot Le Septentrion - waarvan de orangistische leider H. Metdepenningen voorzitter was en die de gehele redactie van de orangistische krant Le Messenger de Gand onder haar leden telde - de onder hem ressorterende werkplaatsen onregelmatig te verklaren. De twee overige loges, Les Vrais Amis en La Félicité Bienfaisante namen dezelfde houding aan. De breuk was dus formeel en zou tijdens Metdepenningens leven niet meer hersteld worden. Le Septentrion bleef trouw aan prins Frederik. Pas in 1884, na beider dood, knoopte deze Gentse loge banden aan met de Belgische grootmacht. Tot die datum ressorteerde ze onder Den Haag.

Maar ook buiten Gent waren er orangistische maçons die dit voorbeeld wensten te volgen. Op 7 oktober 1835 bijvoorbeeld richtte de Sint-Niklase loge L'Aménité een verzoek tot het Groot Oosten der Nederlanden om onder haar obediëntie te mogen werken, een verzoek dat ingewilligd werd. Ook de Oostendse werkplaats Les Trois Niveaux bleef geruime tijd na 1830 onder de Hollandse grootmacht arbeiden.

Een tweede groep loges nam echter een minder resoluut standpunt in ten aanzien van de nieuwe politieke ontwikkeling. Ze opteerden niet categorisch voor prins Frederik, maar wilden evenmin de banden verbreken met hun pro-Nederlandse zusterloges. In hun rijen telde men weliswaar geen overgrote meerderheid orangisten, maar het aantal van deze laatsten was wel groot genoeg om soms aanleiding te geven tot discussies, ruzies, scheuringen en zelfs processen met de Belgischgezinde leden. Enkele voorbeelden. In de Antwerpse loge Les Amis du Commerce, waarvan de orangistische leider N. Josson het voorzitterschap in handen had, veroorzaakte de twist een tijdelijk staken van de maçonnieke werkzaamheden. De Vervierse orangisten domineerden Les Philadelphes, nadat ook daar een conflict met de revolutionair gezinden was uitgebroken. Het bekendste en waarschijnlijk ook wel het heftigste conflict werd in Luik uitgevochten. Het werd in 1834 beslecht met een tijdelijke overwinning van de Belgicisten. Maar behalve deze spectaculaire gevallen telde de Belgische vrijmetselarij ook nog andere loges voor wie de revolutionaire gebeurtenissen onrust en verscheurdheid meebrachten. We noemen in dit verband ook nog Brugge en Leuven.

Een derde categorie werkplaatsen ten slotte, aanvaardde vrij snel de scheiding tussen Noord en Zuid. Misschien waren niet alle broeders even overtuigd van het nut ervan - het voorbeeld van Pierre-Théodore Verhaegen is in dit opzicht illustratief - maar aan de andere kant hadden ze voldoende realiteitszin om zich bij de bestaande toestand neer te leggen. Ze zagen in dat het voor de Belgische maçonnerie niet opportuun zou zijn door een grootmeester geregeerd te worden die zich uit hoofde van zijn militaire functie vijandig moest opstellen tegen zijn broeders. Eén van de eerste daden die de Brusselse loge Les Vrais Amis de l'Union en de Bergense La Parfaite Union na de septemberdagen dan ook stelden, was de vervallenverklaring van prins Frederik. Het waren deze derde categorie loges die begin 1833 het Groot Oosten van België stichtten, een grootmacht waaronder ook de andere loges zich in de loop van de 19de eeuw plaatsen. Voor de loges in het Luikse

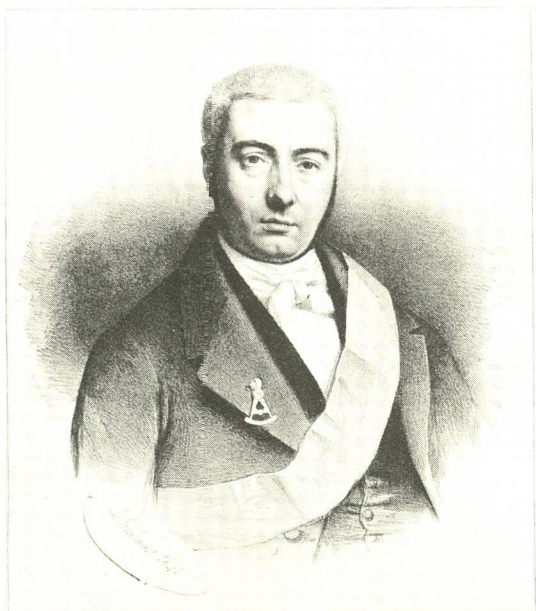

gebeurde dit in 1854, nadat ze om ook nog andere redenen dan louter orangistische een eigen obediëntie hadden opgericht. De Gentse orangisten sloten zich, zoals we reeds zagen, pas in de jaren 1880 aan.

Betekent deze ontwikkeling nu dat in deze periode de banden tussen Noord en Zuid geheel verbroken bleven? Geenszins. En zoals het bij de studie van de Belgische 19de-eeuwse maçonnerie zo vaak gaat, moet ook nu weer gewezen worden op de eerste-rangsrol die Verhaegen in dit verband speelde. Tot zijn dood was hij de drijfkracht bij de verzoeningspogingen tussen de twee nationale grootmachten.

We stellen echter eerst nog een ander aspect voorop. De banden mochten dan wel op nationaal vlak verbroken zijn, dat hield evenwel niet in dat er op het vlak van de individuele betrekkingen tussen loges en maçons een kloof bestond. Zo constateert men bijvoorbeeld dat de Brusselse loge *L'Espérance*, waarvan Ch. Rogier achtbare meester was, in 1852 vriendschappelijke betrekkingen onderhield met Vlissingse broeders. De loges uit de provincie Luik verloren evenmin het contact met de Limburgers. De Vervierse werkplaats stuurde in 1863 een afvaardiging naar het feest dat de Maastrichtse *La Persévérance* vierde naar aanleiding van haar honderdjarig bestaan.

P.-T. Verhaegen, die niet alleen een leidende rol speelde in Brussels grootste loge, *Les Amis Philanthropes*, maar ook op nationaal vlak de Orde bestuurde, begon met de toenaderingspogingen tussen Brussel en Den Haag op het eind van de jaren 1850. Baron von Geusau, groot-zegelbewaarder en voorzittend meester van de Maastrichtse loge, werd toen benoemd tot erelid van *Les Amis Philanthropes*, in februari 1859. De overstromingsramp van de Bommelerwaard werd in 1861 door dezelfde loge aangegrepen om haar sympathie te betuigen met de Nederlandse slachtoffers. *Les Amis Philanthropes* organiseerden een liefdadigheidsconcert en in samenwerking met de loges van Aalst, Antwerpen (*Les Elèves de Thémis*, *Les*

P.-Th. Verhaegen door L. Ghémar (1841).

Gedenkpenning opgedragen aan de Nederlandse loges en aan de Haagse loge L'Union Royale in het bijzonder door de loge Les Amis Philantropes, Brussel (22 juni 1861).

Amis du Commerce et La Persévérance réunis), Charleroi en Verviers werd een bedrag van ruim 4.000 fr. samengebracht. Een deputatie van Belgische maçons, met Verhaegen aan het hoofd, ging persoonlijk deze som overhandigen aan de Nederlandse leadinglodge L'Union royale in Den Haag. Verhaegen liet niet na bij deze gelegenheid een verzoeningsvolle redevoering uit te spreken, die bij de Hagenaaers in goede aarde viel, getuige althans de uitnodiging die ze aanvaardden om het jaar daarna deel te nemen aan de zomerfeesten van Les Amis Philanthropes en de uitwisseling van erelidmaatschappen die er het gevolg van was. Kortom, het had er alle schijn van dat Verhaegens bemiddelingspoging vruchten zou afwerpen. Zijn dood in 1862 betekende naar alle waarschijnlijkheid dan ook een rem op deze ontwikkeling.

Maar er was een tweede reden waarom het aanknopen van de officiële betrekkingen ook geruime tijd daarna nog uitbleef: prins Frederik. De grootmeester behield namelijk zijn leven lang een wrok tegen de Belgische loges die hem vervallen hadden verklaard. Dat Metdepenningen in 1879 het erevoorzitterschap afwijst dat Les Amis Philanthropes hem aanbiedt, omdat hij prins Frederik niet wenst te krenken, zegt genoeg over de gevoelens van deze laatste.

De grote kentering kwam dan ook pas na de dood van de Nederlandse grootmeester in 1881. De latente stroming ten voordele van de officiële toenadering kon nu pas goed aan de oppervlakte komen. De eerste stappen werden gezet door de afgevaardigden van de Arnhemse en Maastrichtse loges in het Groot Oosten der Nederlanden, die beide ereleden waren van Les Amis Philanthropes. De pro-Nederlandse traditie die Verhaegen in zijn loge had geïntroduceerd, werd dus na zijn dood ook door zijn opvolgers in ere gehouden. Het voorstel om de banden tussen beide grootmachten aan te halen viel in Den Haag in goede aarde: de anti-Belgische geest was bij de groot-officieren kennelijk verdwenen. De kandidaat-grootmeester prins Alexander maakte er zelfs een punt van in zijn verkiezingsprogramma. De Belgische grootmeester H. Bergé, evenals de groot-commandeur van de Oppergraden, P.-J. van Humbeeck, werden van deze mentaliteitswijziging officieus op de hoogte gebracht via hun Nederlandse relaties; ze stuurden prins Alexander gelukwensetelegrammen ter gelegenheid van zijn verkiezing en openden daardoor officieel de toenaderingsprocedure. Op 24 februari 1884 had de officiële viering van de wederzijdse erkenning plaats in de Brusselse tempel van

Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès. Niet minder dan 5 Nederlandse grootofficieren en afgevaardigden van 37 Nederlandse loges namen eraan deel. Drie jaar later had in Den Haag de pendant van dit feest plaats. Meer dan 50 jaar na de revolutie kwam het tussen beide orden weer tot een hechte samenwerking.

Tot slot van dit overzicht van de maçonnieke betrekkingen tussen Noord en Zuid willen we nog even wijzen op de speciale samenwerkingsvorm die er bestond tussen de grensloges van Nederland en België. Op 26 juli 1894 werd de Bond der Belgische en Nederlandse grensloges opgericht, die o.m. tot doel had „de verbonden loges in bestendiger en inniger aanraking met elkaar te brengen” en waarvan de werkplaatsen van Middelburg, Breda, Terneuzen, Vlissingen, 's-Hertogenbosch, Bergen op Zoom, Gent (Le Septentrion) en Antwerpen (Les Elèves de Thémis, Les Amis du Commerce et La Persévérance réunis, Anglo-Belge, Marnix van St. Aldegonde) deel uitmaakten.

Concluderend kan men dus wel stellen dat de verhouding tussen de Noordelijke en Zuidelijke maçonnerie in de 19de eeuw ontegenzeggelijk een nefaste invloed onderging van de scheiding, veroorzaakt in 1830, maar aan de andere kant uit de weinige informatie die ter zake bekend is, ook afgeleid worden dat er in de Belgische loges in het algemeen, en in de Vlaamse en Brusselse in het bijzonder, een sterke pro-Nederlandse stroming viel waar te nemen. De verscheidene redevoeringen die met het oog op de officiële verzoening door Belgische maçons werden gehouden, waren er telkens zeer sprekende getuigenissen van.

2. VLAAMSGEZINDHEID IN DE BELGISCHE LOGES.

1. Enkele algemene kenmerken.

De rol van de loges in de 19de-eeuwse V.B. - het tweede aspect dat in dit overzicht aan bod komt - kan pas duidelijk worden afgebakend, als men rekening houdt met de wijze waarop de werkplaatsen toentertijd waren samengesteld en dus met de sociale klassen waaruit men de maçons recruteerde. Dezelfde lijn die we ook reeds aantreffen tijdens de Franse en Nederlandse periode, kan doorgetrokken worden voor wat het onafhankelijke België betreft: ook na 1830 bleven de loges bevolkt door leden, afkomstig uit de toonaangevende milieus van grootnijverheid, groothandel, magistratuur, universiteit, vrije beroepen, onderwijs, administratie en kunst, in één woord door diegenen die in het toenmalige politieke bestel zeggenschap hadden, omdat ze een flinke cijns betaalden en op de hoogste sporten van de sociale ladder stonden. Dat het in die 19de-eeuwse ateliers niet ontbrak aan linkse mandatarissen, burgemeesters en ministers, hoeft ons dan ook niet te verwonderen.

Het zoëven gebruikte adjectief links vraagt wel enige nadere uitleg. Op stuk van politiek engagement bond één strijdpunt alle maçons samen: het antiklerikalisme. Twee data kunnen in dit verband genoemd worden. De bisschoppelijke brief van januari 1838, die de Belgische vrijmetselarij veroordeelde, ontketende de eerste conflictsituatie waardoor de loges in een antiklerikale richting werden gestuwd; de verdere klerikale machtshantering zette er de strijdbare maçons toe aan van de loges antiklerikale centra te maken.

De afschaffing van Artikel 135, dat de maçons

verbod in de werkplaatsen aan politiek te doen, in 1854, moet in dezelfde context geplaatst worden. De strijd vóór de laïcisering van het openbare leven en de indamming van de klerikale krachten vormde in de tweede helft van de 19de eeuw het hoofddoel van alle maçons zonder uitzondering.

Maar behalve deze eensgezinde antiklerikale opstelling waren er ook enkele politieke gezichtspunten waarover men het niet helemaal eens was. De controverse tussen de sociaal-conservatieven - meestal afkomstig uit industriële en commerciële milieus - en de veel democratischer aangelegde sociaal-progressieven verdeelde heel wat ateliers. De debatten over verplicht onderwijs, algemeen stemrecht, de Eerste Internationale en andere controversiële onderwerpen doen echter vermoeden dat de radicale tendens in heel wat werkplaatsen tamelijk sterk was.

Welke invloed had dit alles nu op de Vlaamsgezindheid van de Belgische werkplaatsen?

Met betrekking tot het taalgebruik in de loges is men vrij vlug uitgepraat. De graad van verfransing van de bourgeoisie in Vlaanderen determineerde in ruime mate de keus van de taal waarin de maçons werkten. Het milieu waaruit de meerderheid van de leden van een atelier gerecruteerd werden, speelde de doorslaggevende rol. Dat houdt dus in dat op dit punt belangrijke verschillen konden bestaan tussen de loges. Voor de Gentse loges *Le Septentrion* en *Les Vrais Amis*, voor de Antwerpse *Les Amis du Commerce* et de *la Persévérance réunis*, respectievelijk verenigingen, gedomineerd door de volledig verfranste grote industrie en de handel, was het de natuurlijkste zaak van de wereld dat er uitsluitend Frans gesproken werd. Wat voor hen gold, gold nog veel sterker voor Brussel, waar de burgerij tot in haar onderste lagen verfranst was. Het zou vanwege de uit Vlaanderen afkomstige flaminganten die deze loges telden, van weinig realiteitszin getuigd hebben, hun eigen taal te propageren. Ze vormden immers een kleine minderheid die gedwongen werd zich aan te passen.

Lag de situatie geheel anders in de Antwerpse loge *Les Elèves de Thémis*? Had de recrutering er in hoofdzaak plaats uit de niet-verfranste lagen van de burgerij en in die van cultuurbewuste Vlamingen? De houding van deze loge ten aanzien van het gebruik van het Nederlands laat dat althans vermoeden. In 1876 meldt deze werkplaats reeds aan het Groot Oosten dat ze in het Nederlands gaat werken en vraagt ze tegelijkertijd om in het Nederlands deel te nemen aan de nationale wedstrijden die de grootmacht zou uitschrijven. Met andere woorden, *Les Elèves de Thémis* werd de eerste Nederlandssprekende loge, een voorbeeld dat door de loge *Marnix van St. Aldegonde* werd nagevolgd, toen deze in 1890 door afgescheiden broeders van *Les Elèves de Thémis* werd opgericht. Dat het Groot Oosten geen enkel veto stelde tegen het initiatief van deze Antwerpse Vlamingen, maar er zich integendeel positief over uitliet, doch aan de andere kant niet bereid was voor de realisatie ervan speciale fondsen uit te trekken, kan als symptomatisch beschouwd worden voor de algemene geest die er in de toenmalige maçonnerie heerste ten aanzien van het Nederlands als cultuur- en omgangstaal: men was er niet principieel tegen, maar beschouwde het toch eerder als een eigenaardigheid, een experiment dat men een aantal

broeders graag gunde, maar waarvan men de algemene verbreiding in Vlaanderen niet wilde propageren, omdat men er gewoon het nut niet van inzag. Voor de overgrote meerderheid van de Franstalige vrijmetselaars bestond er in de eigen rijen immers geen communicatieprobleem.

Uit het voorgaande mag één ding zeker niet geconcludeerd worden, namelijk dat dit dé houding geweest zou zijn van de Belgische maçonnerie tegenover het Vlaams vraagstuk. In het algemeen vonden ze het probleem irrelevant voor wat hun eigen klasse betrof, de enorme politieke draagwijdte ervan voor de lagere sociale klassen zagen ze er maar al te zeer in. Waarmee we de essentie van hun houding aanduiden: de wijze van benaderen bezat in hoofdzaak een paternalistisch en pragmatisch karakter. De Vlaamse problematiek werd in de eerste plaats gezien in het licht van het antiklerikalisme. De overgrote meerderheid van de maçons, om het even of ze uit Vlaanderen of Wallonië kwamen, was ervan overtuigd dat de promotie van het Nederlands als omgangstaal in Vlaanderen een middel kon zijn ter bestrijding van de klerikale macht in dit landsgedeelte. De vrees voor de steeds maar voortschrijdende klerikalisatie van Vlaanderen inspireerde een bepaalde vorm van Vlaamsgezindheid in de loges. De taaleisen inwilligen betekende voor hen én dat men de clerus zou kunnen bestrijden in de taal van het volk én dat men bij ditzelfde volk het liberale ideeëngoed zou kunnen verbreiden. De vernederlandsing van het onderwijs, de publikatie en verspreiding van vrijzinnige geschriften in het Nederlands, zoals dag- en weekbladen, de opvoering van geëngageerde toneelstukken, het organiseren van lezingen, van liberale verenigingen, kortom alles wat te maken had met de propaganda van de laïciserende denkbeelden in woord en geschrift onder de Nederlandssprekende bevolking, vormde een onderdeel in de strijd van de vrijmetselarij tegen de Kerk. Het betekende echter tegelijkertijd dat er een vruchtbare voedingsbodem bestond voor diegenen onder de maçons die verder wilden gaan inzake flamingantisme. Een dergelijke houding vormde een garantie en zette de deur open voor een meer sociaal gefundeerde Vlaamse actie. Want behalve de Vlaamsvoelenden uit louter antiklerikale overwegingen telde de maçonnerie heel wat sociaal-progressieve figuren die dit principiële standpunt ook innamen tegenover het Vlaamse vraagstuk. De promotie van het Nederlands als culturele en omgangstaal vormde een onderdeel van een groter geheel: de sociale, economische en politieke ontvoogding van Vlaanderen. Het hing in hoofdzaak af van het milieu waarin ze werden opgevoed, of ze aan dit streven uiting gaven in het Frans of in het Nederlands. Want er moet binnen deze groep inderdaad een onderscheid gemaakt worden tussen de Franssprekende flaminganten die zich vrijwel uitsluitend beperkten tot het propageren van hun ideeën onder taalgenoten en degenen die zelf effectief bijdroegen tot de verbreiding van het Nederlands.

Wat de intensiteit van de flamingantische activiteit van de vrijmetselaarslogen betreft, kan eveneens een bepaalde determinant opgemerkt worden. Het Vlaamse probleem liet de loges voordien niet onverschillig, maar de actie kreeg pas ernstige allures van ongeveer 1870 af. Een aantal factoren kunnen als mogelijke verklaring dienen: de onderwijskwes-

tie was in die periode volop aan de orde van de dag; de vernederlandsing van het gerecht eveneens; de afloop van de Frans-Duitse oorlog en meer bepaald de Franse nederlaag, bracht de pan-germanisten de wind in de zeilen. En paste een pro-Vlaamsgezindheid niet uitstekend in deze ideeënwereld? Maar de meest doorslaggevende motivering was er toch één van electorale aard. De liberalen stonden er in die periode immers allesbehalve schitterend voor. Elke poging die ertoe kon leiden de schade teniet te doen, verdiende een kans. Tegen de flamingantische koers die ingeslagen zou worden ten voordele van de antiklerikale zaak, kon weinig ingebracht worden.

We zullen nu na deze algemene kenmerken, die pro-Vlaamse activiteit in een aantal werkplaatsen wat van naderbij bekijken.

2. Antwerpen.

Antwerpen, centrum van het vrijzinnig flamingantisme: een stelling die ook opging voor wat de Antwerpse maçonnerie betrof? Alleszins. Zoals overal elders waren de Antwerpse loges de trouwe weerspiegeling van wat er zich in de linkerzijde van het openbare politieke bestel afspeelde. Het parallellisme kwam in de periode 1865-'75 het best tot uiting in de loge *Les Amis du Commerce et la Persévérance réunis*. Zoals dit in de Antwerpse liberale partij het geval was, bestond een meerderheid er uit Franssprekende doctrinaire liberalen. A. van Camp, Victor Arnould, Victor Lynen, allen betrokken bij het toonaangevend blad *Le Précurseur*, bekleedden er vooraanstaande posities en drukten hun stempel op de geest van deze Frans-talige loge. Van de opkomst en het succes van de Liberale Vlaamsche Bond, gesticht door J. de Geyter, waren echter ook sporen te vinden. Jan Blockhuys, redacteur van het onderwijzersblad *De Toekomst en van Recht door Zee*, de krant van de Liberale Vlaamsche Bond, Hendrik Lenaerts, voorzitter van diezelfde Bond, August Michiels, redacteur van voornoemd partijblad en actief Willemsfondser, Julius Verspreuwen, H. van den Bossche, eveneens redacteur van *Recht door Zee*, J. Adriaenssen, hoofdredacteur van de opvolger, *De Kleine Gazet*, Flor van der Ven, bedrijvig in de redactie van diezelfde twee kranten, en Nicolaas Cupérus, één van de voornaamste Antwerpse liberaal-flamingantische leidersfiguren omstreeks de Eerste Wereldoorlog: ziedaar ongeveer de flamingantische fractie die in *Les Amis du Commerce et la Persévérance réunis* actief was. Een activiteit die, zoals elders, pas goed op dreef kwam in de jaren 1870. De samenwerking van de loge met bestaande Vlaams-liberale verenigingen, zoals de Geuzenbond en het Willemsfonds, bestond daarvoor ook al, maar eind 1873, naar aanleiding van de wet op de gerechtshoven, werd het Vlaamse probleem systematisch door de werkplaats aangepakt. Een commissie werd opgericht, samengesteld uit de flaminganten van de Liberale Vlaamsche Bond. Een op het onderwijs geaxeerd eindrapport, waarin onomwonden gepleit werd voor Nederlands op alle niveaus, dus ook in de universiteit, was er het resultaat van. De discussies waartoe het aanleiding gaf, bewezen echter dat de doctrinaren een paar fundamentele vraagtekens plaatsten bij dit gezichtspunt. Ondanks de protesten van Michiels en Cupérus moesten de flaminganten genoegen nemen met een gedeeltelijke oplossing: de Ant-

werpse loge stelde zich achter de eis dat het Nederlands onderwezen moet worden in alle scholen van het land en dat er op lange termijn gestreefd moet worden naar de invoering van het Nederlands als onderwijstaal van het lager en middelbaar onderwijs in Vlaanderen.

Hadden de flaminganten dus af te rekenen met een zekere terughoudendheid, wanneer ze er een zuiver Vlaams standpunt door wilden halen, als het om de strijd tegen het klerikale Vlaamse platteland ging en dus om Nederlandstalige antiklerikale propaganda, hadden ze integendeel alle leden van Les Amis du Commerce et la Persévérance réunis op de hand. Dat was het geval wat de steun aan de Turnhoutse broeders van Taxandria betrof. De Antwerpse loge hielp hen financieel bij de uitgave en verspreiding van het liberale blad De Kempen, waarvan de Turnhoutse maçons in de periode 1874-'77 de promotors waren. De stelling is echter het best te illustreren aan de hand van de dynamische aanpak waarvan de Vlaamse commissie eind 1874 - begin '75 blijkt gaf. Ze kwam toen met een plan voor een grootscheepse propaganda-actie in Vlaanderen ter verbreiding van het liberale ideeëngoed. De bestaande culturele verenigingen zouden van de maçonnerie uit nieuwe injecties krijgen, zodat ze hun activiteiten op het platteland zouden kunnen intensifiëren; kranten, goedkope boeken en pamfletten in de volkstaal zouden systematisch en regelmatig verspreid worden, o.m. via de oprichting van nieuwe volksbibliotheken; comités voor volksvoordrachten zouden her en der het licht zien en de Vlaamse gemeenten bezoeken. Rapporteur Van den Bossche was in staat zijn enthousiasme voor deze zaak over te brengen bij alle overige leden. Een voorstel tot het uitschrijven van een Denier flamand was er het resultaat van. Les Amis du Commerce et la Persévérance réunis besloten zelfs er de hele Belgische maçonnerie bij te betrekken en via het Groot Oosten alle loges te bereiken voor financiële steun aan het op te richten comité dat in Antwerpen zou zetelen. De circulaire werd verstuurd op 22 februari 1875 en in de loop van dat jaar kwamen er dan ook effectieve reacties binnen van de zijde der Belgische loges. Werkten de bezwaren van de doctrinaire liberalen te remmend op de flamingantische bedrijvigheid en zag de groep van de Vlaamsche Bond er uiteindelijk geen heil meer in om nog verder te strijden in deze loge? Of werden hun betere kansen op succes gewaarborgd in de tweede Antwerpse loge, Les Elèves de Thémis, die hoofdzakelijk bestond uit minder politiek geëngageerde zakenmensen, maar waar de flamingant F. Gittens als achtbare meester fungeerde? Een aantal feiten tonen aan dat het geenszins onredelijk is de vraag aldus te formuleren. Cupérus weigerde in maart 1876 in zijn moeder-loge een dignitarisfunctie. De reden: Les Elèves de Thémis boden hem het voorzitterschap aan, een functie die hij er tot 1880 behield. Jan en Jozef Blockhuys, A. Michiels, H. van den Bossche en F. van der Taelen stapten in de periode 1876-'78 eveneens over naar Les Elèves de Thémis. Julius Verspreuwen kwam zich ook bij hen voegen. Andere namen die illustreren dat deze loge in de jaren 1880 een sterke Vlaams-liberale kern bezat, zijn die van Julius de Geyter, Jan van Rijswijck, Max Rooses, I. van Doosselaere en Arthur Cornette. Dat dit atelier effectief de leiding

Les 2: C'est le seul moyen efficace
Jusqu'aux campagnes, consiste dans
les conférences et publications populaires.

Elle est la France-maçonnerie doit
accorder un appui sérieux tant moral que
matériel aux sociétés constituées sans
cebut à l'exemple de l'Ordre Maçonnerie
de France et au Lettermanns Ring
de Gana et d'autres institutions analogues.

Elle change ses méthodes d'attitude sur
ce point - l'attention du 2: Or:.

Les permis de rajouter que depuis ce
moment nous confirmer dans nos déci-
sions. Nos opérations flamandes sont
depuis 1820 dans des conditions d'indépen-
dence vis-à-vis des O. papérolaires wallons
qui ne permettent pas de faire l'opération
proposée. Il faut un temps considérable
pour remettre le temps perdu. Or jusqu'ici il
n'y a eu aucune réhabilitation, les O. bas-normands
commencent à employer des langues étrangères
comme à dire toujours on s'abandonne

Uittreksel uit een brief van N. Cupérus, Achtbare
Meester van de Antwerpse loge Les Elèves de Thémis
aan de Grootmeester A. Couvreur, over het project van
het Grootoosten tot het oprichten van broederlijke
kringen in Vlaanderen (8 december 1880).

op Vlaams gebied overnam, lijdt geen twijfel. We citeerden reeds het feit dat onder Cupérus' voorzitterschap, in 1876, de eerste initiatie in het Nederlands plaats had. Het Nederlands in de administratie werd in 1878 een strijdpunt van betekenis in de werkplaats. Twee gebeurtenissen uit de jaren 1880 tonen aan dat het flamingantisme in Les Elèves de Thémis inderdaad duidelijk gestalte had gekregen. In 1880 werd er namelijk een feest georganiseerd ter ere van Virginie Loveling, waarbij de schrijfster een gouden pen aangeboden kreeg. De flamingantische wind die door deze loge blies, uitte zich ook in het rapport dat ze in 1885 opstelde, toen er sprake was van een Belgisch maçonniek congres. Het sociale probleem en dat van de kieswetherziening stond toen centraal. Welnu, Les Elèves de Thémis was één van de weinige loges die opnieuw de Vlaamse kwestie aansneed en een lans brak voor de officiële gelijkstelling van de twee landstalen, een loyale toepassing van de taalwetten en voor een Nederlandstalige universiteit. De rede die de achtbare meester Van den Bossche in 1887 uitsprak bij de inhuldiging van de nieuwe tempel, was één lofzang op alles wat Vlaams en Nederlands was en liet geen twijfel bestaan over de geest die deze loge domineerde: door en door flamingantisch. Kortom, de groep was erin geslaagd zijn oorspronkelijke opzet te realiseren, namelijk „deze werkplaats in den Vlaamschen zin te herscheppen”.

Een „Vlaamsche zin” die wat al te geprononceerd was voor andere groepen in Les Elèves de Thémis? De documenten betreffende de scheuring in deze loge in 1888 laten zich niet uit over de rol van het

flamingantisme. Er zaten kennelijk overwegend persoonlijke kanten aan, maar het is aan de andere kant toch zo, dat het de Vlaamse kopstukken waren die Les Elèves de Thémis verlieten en samen met een veertigtal leden een nieuwe loge oprichtten ten huize van J. Verspreuwen. I. van Doosselaere en A. Cornette vormden de voornaamste promotoren van deze nieuwe werkplaats, die trouwens een duidelijk Vlaams karakter zou dragen. „Maçonniek werk op Vlaamsch gebied, vormt onze hoofdtaak”: aldus de woorden van Cornette bij de officiële erkenning en „de loge moet een tribuun zijn voor de liberale mandatarissen die de Vlaamsche taal zullen gebruiken”. Kon het opzet duidelijker onder woorden 'gebracht worden? Dat de loge de naam Marnix van St. Aldegonde aannam, uitsluitend in het Nederlands werkte, de kleuren van de geuzen voerde, de voorzitter tijdens de installatiezitting een In Vlaanderen Vlaams-belijdenis aflegde: het zijn alle sprekende voorbeelden van de rol die Marnix in de V.B. wenste te spelen, als eerste Vlaamse loge in België. De fakkel van de flamingantische maçonnerie was voortaan in handen van een loge waarin niet langer taalcompromissen moesten worden afgesloten met broeders die hetzij Frans, Engels of Duits spraken, zoals dat in Les

ACHT :: □ ::

MARNIX van S'ALDEGONDE

O .: van Antwerpen

IVe Mac.: Jaarboekje 5907-5908

Embleem van de Antwerpse loge Marnix van St. Aldegonde, einde 19de eeuw.

Elèves het geval was. Marnix werd dan ook een niet te onderschatten voorpost in het vrijzinnig flamingantisme van de Scheldestad in de periode omstreeks de eeuwwisseling.

3. Brussel.

In Brussels dichtst bevolkte loge, Les Amis Philanthropes - in het midden der 19de eeuw telt ze een 800-tal leden - was er in de tweede helft van die eeuw evenmin een gebrek aan Vlaamsvoelenden. Het aantal antiklerikalen dat de invloed van de clerus in de Vlaamstalige randgemeenten van Brussel en in Vlaams Brabant wilde indammen, domineerde er zelfs. Telkens wanneer het Vlaamse vraagstuk ter sprake kwam, reageerde men unaniem positief. A. Couvreur, E. Defuisseau, Goblet d'Alviella, Gustave Jottrand vertegenwoordigden er de tendens die voornamelijk uit antiklerikale nuttigheidsoverwegingen de zaak accepteerden én steunden; Karel Buls, A. Prins, L. Vanderkindere, L. Huberti, A. Suys en de wiskundeleraar Charbo behoorden tot de zich dieper engagerende Vlaamsvoelenden, terwijl deze loge ook een aantal uit Vlaanderen afkomstige flaminganten telde. Frederik Thijs, secretaris van Vlamingen Vooruit, was al sinds 1862 lid; Emmanuel Hiel, Julius Hoste, Theophiel Coopman en de gebroeders Verhas werden later geïnitieerd en vormden samen een groep die borg stond voor een dynamische aanpak. Het hoeft dan ook niet te verbazen, dat deze werkplaats meer dan eens in beslag werd genomen door discussies over de vraag hoe men aan de V.B. een liberaal karakter kon geven. Onderwijs in de Nederlandse taal op alle niveaus - dus ook op universitair niveau -, Nederlands in de administratie en een Vlaams toneel in de hoofdstad waren de eisen waar ze zich allen achter stelden. Op sommige ogenblikken ging men nog verder. Dat E. van Driessche er een redevoering kon houden over „les races latines (qui) semblent condamnées ou doivent périr” en over „l'avenir (qui) appartient aux races du Nord”, is toch wel relevant voor de geest die er in deze loge heerste.

In welke mate bestond er een concordantie tussen hun opinies en de daden die ze stelden? Vooraf zij gezegd dat de pro-Vlaamse activiteiten van Les Amis Philanthropes, zoals overal elders, in hoofdzaak in de jaren 1870 gesitueerd kunnen worden. Dat wil niet zeggen dat het probleem voordien onbesproken bleef. Eén feit ter illustratie: in 1859 kwam een Antwerps uitgever van Vlaamse bladen, een zekere G.T. van den Bossche, met een verzoek om steun en op grond van liberale motieven gaf de voorzittend meester een gunstig advies. Maar zoals gezegd, de actie kreeg pas van 1870 af vorm.

De sociaal-conservatieve maçons verzetten zich toen geenszins tegen het flamingantisme dat hun progressieve broeders aan de dag legden ten voordele van de antiklerikale zaak. De recrutering van Vlaamsvoelenden en flaminganten bereikte in deze periode dan ook een hoogtepunt. De initiaties of affiliaties van figuren als Hiel, Verhas, Buls, Charbo, Prins, Sluys, Coopman en Hoste dateren alle uit deze jaren, terwijl de Vlaamse kwestie toen haast onafgebroken een gespreksthema was.

Op 10 februari 1874 besloot de loge officieel om pro-Vlaamse acties te steunen en werd er een Commissie aangesteld om dit besluit te realiseren. Dat het niet om de zoveelste commissie ging, opgericht om de zaak in de doofpot te stoppen,

□. des Amis
à l'Or.

Philanthropes,
de Bruxelles.

RAPPORT

DE LA

COMMISSION FLAMANDE

Vén.: M.: & V.: F.: M.: F.F.:

Vous avez chargé votre Commission d'indiquer les moyens pratiques de donner au mouvement flamand une tendance libérale; les progrès de l'ultramontanisme dans nos campagnes donnent, en effet, à cette question une sérieuse importance.

Il y a bien longtemps qu'on la discute dans le pays; mais la guerre de 1870, en déplaçant le pivot de l'équilibre européen et en donnant une plus grande place aux races du Nord dans le développement social, a peut-être servi chez nous à mieux mettre en lumière l'influence que peut avoir en Belgique la population flamande comme élément vivace de la nationalité et comme ferme soutien des idées libérales.

Rapport van Les Amis Philanthropes over het Vlaams probleem (1875).

bleek twee maanden later al: de loge werd bereid gevonden een subsidie van 1500 frank toe te kennen en herhaalde ook nog daarna deze financiële tegemoetkoming aan de commissie, die verscheidene jaren actief was. Wat realiseerde ze nu? Ze begon met haar houding en eisen in een omstandig rapport te formuleren: 1° het Nederlands moest de onderwijstaal worden in de stadsscholen van de Vlaamstalige Brusselse wijken; 2° de volwassen Vlaamse Brusselaars moesten via een door de stad gesubsidieerd toneelgezelschap in contact gebracht worden met Vlaamse tradities en historische gebeurtenissen; 3° de bestaande Vlaams-liberale publikaties, zoals *De Toekomst*, *De Zweep*, *De Kerels*, samen met de dito verenigingen, zoals *De Veldbloem* en het *Willemsfonds*, moesten gesteund worden, terwijl er ook nog voor supplementair propagandamateriaal gezorgd zou worden. De realisatie van dit programma bleek geen utopie te zijn. Via de actie van mandatarissen als *Buls*, *Vanderkindere* e.a. werd er een begin gemaakt met Nederlandstalig onderwijs en met de subsidiëring van de Vlaamse Schouwburg. Het *Willemsfonds* kon rechtstreeks op de steun van de loge rekenen, terwijl de commissie ook zorgde voor de verspreiding van *De Toekomst* bij de onderwijzers van Vlaams Brabant en voor die van *De Zweep* en *Het*

Volksbelang in de herbergen van deze gemeenten. Onthullend voor de Vlaamsgezindheid van deze loge was ten slotte de oprichting van een liberaal blad : De Stad Brussel. In november 1875 werd dit besluit genomen : in 550 exemplaren werd de krant bij J.B. Dehou gedrukt. De loge zorgde voor de financiën en voor de verspreiding ervan in de cafés van 90 Vlaamse gemeenten. Het blad, waarover nog weinig bekend is, hield het kennelijk niet langer dan een jaar uit. Maar het enthousiasme voor de Vlaams-liberale beweging verdween daarom niet : in 1879 kreeg de commissie opnieuw 500 frank uitgekeerd. Wel het beste bewijs dat in Les Amis Philanthropes de activiteiten doorgingen.

Van het juiste aandeel van de tweede Brusselse loge Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès kan men veel moeilijker hoogte krijgen. Deze loge werkte in de tweede helft van de 19de eeuw vooral via een commissie-systeem. Zonder de verslagen van deze commissie is de informatiegraad dan ook gering. Nochtans bestaan er tal van aanwijzingen dat deze loge inzake V.B. geenszins achterbleef. Uit haar samenstelling valt reeds het een en ander af te leiden : ze telde niet enkel Vlaamsvoelenden, zoals H. Bergé, H. Delecosse en de gebroeders Van de Walle, onder haar leden, maar ook de flamingant Emmanuel van Driessche stelde zich er heel actief op. Nog vóór Les Amis Philanthropes het probleem regelmatig op de agenda plaatste, namelijk in 1871, kwam dit lid van de Gentse Septentrion er redevoeringen houden, waarin hij de verbondenheid tussen de Noord- en Zuidnederlandse cultuur deed uitkomen, de schandelijke taaltoestanden in het Brusselse onderwijs hekelde en de maçons tot actie aanspoorde, opdat Vlaanderen geen tweede Ierland zou blijven, achterlijk en klerikaal. En ook in deze Franstalige werkplaats stemden de broeders in met dergelijke taal en vonden ze het probleem ernstig genoeg om het door de commissie Wetgeving te laten behandelen. Hetgeen ook effectief gebeurde. Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès is misschien wel niet zo vrijgevig geweest met subsidies als Les Amis Philanthropes, maar ook dit atelier stichtte een Comité de propagande flamande, zette zijn leden aan abonnementen te ronselen voor De Stad Brussel en nam zelf een abonnement op een vijftigtal exemplaren die eveneens naar de herberguitbaters van de Vlaamse gemeenten werden gestuurd. Kortom, ook deze loge leverde het bewijs geenszins afzijdig te staan tegenover de Vlaamse problematiek, zij het dat ook voor haar het antiklerikalisme de voornaamste inspiratiebron voor haar actie was.

4. Gent.

Zijn de beschikbare bronnen voor Brussel en Antwerpen zeker niet overvloedig te noemen, voor Gent ontbreken ze vrijwel. Meer dan een impressionistisch beeld kan er over de verwevenheid tussen de Gentse vrijmetselarij en de V.B. dan ook niet uit gedistilleerd worden.

Wel is het een feit dat er in Gent, eerder dan elders, sporen te vinden zijn van deze verwevenheid. De Gentse vrijmetselarij was immers een sterke orangistische burcht. Dat deze verfranste burgers aansluiting zochten bij een Nederlandssprekend vorstenhuis, zou een mogelijke reden geweest zijn voor sympathie met de taalbeweging. De veronderstelling is kennelijk niet verkeerd : de betekenis die in de loges aan de Nederlandse taal toegekend

werd, was zeker niet afwijzend. De aanwezigheid van de taalbeweger C.A. Vervier in Les Vrais Amis bracht zelfs mee, dat er in de jaren 1830 tijdens banketten door hem gedichte liederen werden gezongen. Of gelijkaardige gebruiken ook in de andere Gentse loges bestonden, is niet bekend.

Ook wat de verdediging van antiklerikale belangen aangaat, treft men in de Gentse maçonnerie vrij vroeg bewijzen aan van de inschakeling van het Nederlands. Metdepenningen en zijn medestander dr. Brébart hielden in 1857 in Le Septentrion het Nederlandstalige weekblad Baes Kimpe boven de doopvont. Broeder Willem Rogghé was een van de voornaamste redacteuren van dit strijdbaar liberaal spotblad, dat de liberalen nuttige diensten bewees tijdens de daarop volgende gemeenteraadsverkiezingen.

Of deze loge daarna eveneens initiatieven nam inzake de verbreiding van liberale ideeën in het Nederlands, is tot nu toe onbekend. Geheel onmogelijk lijkt dat echter niet, als men bedenkt dat ze in de tweede helft van de 19de eeuw flaminganten als Emmanuel van Driessche en Paul Fredericq en Julius Vuylsteke onder haar leden telde.

De links-antiklerikale richting met pro-Vlaamse sympathieën brak omstreeks 1866 in de Gentse vrijmetselaarswereld door. Toen richtten een aantal jongeren uit Le Septentrion een nieuwe loge op die de naam kreeg van de Brusselse krant van die richting : La Liberté. Dat de leden van La Liberté gelijkaardige reacties vertoonden ten aanzien van het Vlaamse probleem als hun Brusselse geloofsgenoten, kan uit een aantal factoren afgeleid worden. De aanwezigheid van Vlaamsgezinden als Julius de Vigne, E. de Clercq, J. Vuylsteke, E. Willequet en G. Rolin-Jaequemyns in deze loge, is er de eerste aanwijzing voor. De oprichting in 1868 van het blad La Flandre door een comité, gevormd in de schoot van de loge, geldt als tweede aanwijzing. De Gentse broeders van La Flandre volgden er een gelijke pro-Vlaamse politieke lijn als de Brusselse progressieve maçons in het blad La Discussion. In een korte geschiedenis van La Liberté lezen we bovendien dat de werkplaats in 1871 de Vlaamse kwestie behandelt in verband met het onderwijs. Ze stelt voorop dat het Nederlands als voertaal gebruikt moet worden in het lager onderwijs en in het middelbaar onderwijs en een middel moet zijn tot het aanleren van de Germaanse talen. De vierde en sterkste aanwijzing vindt men in 1874-'75. Toen riep de Gentse Liberté een nationaal maçonniek congres bijeen om een aantal gemeenschappelijke gezichtspunten te bestuderen betreffende belangrijke politieke vraagstukken. Welnu, één van de gestelde vragen had betrekking op het invoeren van het Nederlandstalig onderwijs in Vlaanderen. Met andere woorden : de Gentse broeders verplichtten heel maçonniek België het probleem onder ogen te nemen. Naar onze mening wel een bewijs dat de Vlaamse zaak evenmin buiten het actieterrein van de Gentse vrijmetselarij gebleven is.

5. Buiten deze drie centra.

De al even schaarse gegevens die ons over de activiteiten van de overige loges in Vlaanderen en Vlaams Brabant bekend zijn, maken wel duidelijk dat er in Antwerpen, Gent en Brussel de grootste pro-Vlaamse bedrijvigheid viel waar te nemen, maar aan de andere kant doen ze toch ook vemoe-

den dat deze centra geenszins alleen stonden in hun strijd. Over de toen weinig kapitaalkrachtige Leuvense loge, La Constance, is bekend dat ze, in samenwerking met het Willemsfonds, een Nederlandstalige actie voerde en dito liberale propaganda maakte in en om Leuven. In 1877 gaf ze bijvoorbeeld een Vlaamse almanak uit, terwijl een van haar leidende figuren, Peemans, zich in het Groot Oosten tot op zekere hoogte liet kennen als een verdediger van het Vlaamse volk. De positieve reactie op de Denier flamand geeft deze stelling nog meer kracht.

De pro-Vlaamse reflexen van de Brugse loge La Flandre - waartoe o.m. Julius Sabbe behoorde - uitten zich in het reeds eerder aangehaalde rapport, bestemd voor het Groot Oosten, van 1885. Samen met Les Elèves de Thémis formuleerde deze loge de eis van toepassing van de taalwetten en van vernederlandsing van het onderwijs en toonde zich dus voorstandster van de behandeling van het Vlaams vraagstuk voor een maçonniek congres.

Dit laatste voert ons naar een ander essentieel punt: welke invloed heeft de Vlaamsgezinde actie van de loges uitgeoefend op de Orde in het algemeen en op de Waalse loges in het bijzonder?

We stellen voorop dat het wel degelijk om een uitstraling gaat van de Vlaamse en Brusselse loges uit en niet om een autonome stimulerende actie vanwege de grootmacht of de Waalse werkplaatsen. Een drietal hoofdmomenten kunnen in dit verband genoemd worden en weer moet er de nadruk op gelegd worden, dat ze in de jaren 1870 gesitueerd kunnen worden.

Een eerste pro-Vlaamse activiteit op nationaal vlak vond plaats in 1874. Les Amis Philanthropes verzochten toen het Groot Oosten de V.B. te stimuleren van bovenaf door de jaarlijkse wedstrijd aan het probleem te wijden. Dank zij de steun van de vertegenwoordigers uit Vlaamse loges stonden Etudes sur les moyens de résoudre la question flamande dat jaar dan ook op het programma. De debatten die het Groot Oosten naar aanleiding van deze vraag hield, legden bovendien getuigenis af van de welwillende houding die de leden van deze grootmacht om antiklerikale redenen aan de dag legde tegenover de Vlaamse eisen.

Een tweede impuls die in dit verband vermeldenswaard is, ging uit van La Liberté, toen deze in 1875 het reeds vermelde nationaal maçonniek congres bijeenriep. Dank zij de Gentenaars kwam dit probleem daarna op de agenda van de deelnemende loges. Dat dit bijvoorbeeld effectief gebeurde in Luik en Bergen, staat vast. De discussies leidden tot een positief resultaat, daar het congres zich uitsprak voor een Nederlandstalig lager onderwijs in Vlaanderen.

De actie die echter de grootste en de meeste enthousiaste reacties uitlokte, was die van de Denier flamand in 1875. Antiklerikaal Wallonië toonde zich gaarne bereid om van de loges uit de strijd aan te binden tegen de Vlaamse clerus. De Luikse Parfaite Intelligence et l'Etoile réunies wijdde niet minder dan een zestal zittingen aan het probleem. Gebrek aan interesse mocht men haar dus zeker niet verwijten. De Naamse loge La Bonne Amitié reageerde al even positief en gaf zelf een Nederlandstalige Almanach uit en toen haar achtbare meester, J. Bourlard, de Brusselse Vrais Amis de l'Union et du Progrès bezocht, feliciteerde hij

deze loge met haar Vlaamse actie. Ook daar dus één en al instemming met een Vlaamstalige liberale propagandacampagne. Dezelfde inschikkelijkheid in Verviers: deze loge schreef in voor 200 frank. Maar de meest omstandige reactie kwam uit Hoei. Deze loge besteedde een zes pagina's tellende circulaire-plank aan het probleem. Ze trad hierin het standpunt van Les Amis du Commerce et la Persévérance réunis bij, maar expliciteerde haar onderwijsstandpunt. De Hoeise maçons waren vóór een verplichte tweetaligheid voor geheel België en voorzagen daardoor niet alleen een naar elkaar toegroeien van de twee volkeren, maar ook een grotere uitstralingskans van het liberale Wallonië op het katholieke Vlaanderen. Het bleef echter niet bij woorden: ook deze Waalse loge schreef in op de Denier flamand voor minimum 50 frank per jaar.

Het standpunt van deze laatste loge maakt weer eens duidelijk dat de vrijmetselarij een zeer complexe organisatie is, waarop moeilijk een algemeen etiket geplakt kan worden, als het erom gaat haar houding tegenover één of ander politiek of sociaal probleem af te bakenen. De autonomie die de loges bezitten heeft tot gevolg dat allerlei tendensen in mindere of meerdere mate tot uiting kunnen komen.

Een constatering die ook hout snijdt in verband met haar relatie tot de V.B. Fervente antiklerikalen die alles ondergeschikt maakten - ook de V.B. - aan de strijd tegen de kerk, sociaal-progressieve vrijzinnigen met voldoende oog voor de noden van het Vlaamse volk, overtuigde flaminganten voor wie de Vlaamse strijd een primordiale betekenis had: al die stromingen kwamen, zoals we zagen, in de 19de-eeuwse maçonnerie aan bod en droegen, elk op hun beurt, bij tot de emancipatie van Vlaanderen.

WERKEN: Nota's uit de archieven van de loges Les Amis du Commerce et la Persévérance réunis, Les Amis Philanthropes, Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès, La Parfaite Intelligence et l'Etoile réunis, ons bereidwillig ter hand gesteld door F.V. Borné. - Gedrukte bronnen: *Bulletin du Gr(and) Or(ient) de Belgique, 1874-1900* (1874-1900); *Fête offerte aux maç(ons) Néerlandais, 23e et 24e J(our) 12e M(ois) 5883* (1884); *Nederlandsch Jaarboekje voor Vrijmetselaren, 5865-5885* (1865-1885); *Rapport présenté au Gr(and) Or(ient) de Belgique en sa tenue du 28e j(our) 4e mois 5885* (1885); *R(espectable) L(oge) Marnix van Sint-Aldegonde à l'Or(ient) d'Anvers. Inauguration solennelle des Trav(aux) de la L(oge) par le Gr(and) Or(ient) de Belgique, 14e j(our) 10e m(ois) 5890* (1890); *Stichting der A(ichtbare) L(oge) Marnix van St. Aldegonde in het O(osten) van Antwerpen* (1889).

LITERATUUR: A.F., *Les Elèves de Thémis, 5808-5933* (1933); - F. Clement, *Histoire de la Franc-Maçonnerie belge au XIXe siècle. Première partie. De 1800 à 1850* (1941); - *Deuxième partie. De 1850 à 1900* (1948); - D. Destanberg, *Histoire de la R(espectable) L(oge) de St. Jean sous le titre distinctif du Septentrion à l'Or(ient) de Gand, 5811-5911* (1911); - F.V. Borné, *Documents relatifs à la Franc-Maçonnerie belge du XIXe siècle, 1830-1855* (1972); - E. Witte, *Het debuut van het liberaal flamingantisme in de hoofdstad* (1868-1875), in *Handelingen van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal-, Letterkunde en Geschiedenis* (1973, p. 311-354).

ELS WITTE en HELMUT GAUS